

ABSTRAKT

ZNACZENIE POLITYCZNE SYMBOLIKI ORGANIZACJI NEONAZISTOWSKICH W REPUBLICIE FEDERALNEJ NIEMIEC

Symbole absolutnie nie tracą na popularności, więcej, w skrajnie prawicowym spektrum działania nabierają szczególnego znaczenia, a ich prezentacja w większości przypadków odbywa się z pełną świadomością gloryfikowania poszczególnych elementów narodowego socjalizmu.

Publiczne propagowanie organizacji nazistowskich w Niemczech jest prawnie zabronione, toteż podlegająca zakazowi symbolika przedstawiana jest w innej, starannie przemyślanej formie.

W ślad za standardowym ujęciem niemieckiej pedagogiki politycznej można skonstatować, że stosowanie symboli jest ważnym instrumentem działania politycznego, szczególnie dla peryferyjnych, skrajnych środowisk i organizacji politycznych.

We współczesnym ruchu neonazistowskim w Niemczech zauważamy, że w ramach tego środowiska obok typowych form i wzorów symbolicznej reprezentacji (w modzie, wizualnych performacjach) występują także te, które formalnie nie mają nic wspólnego z przekazem i ideologią, a jednak podlegają aneksji i reinterpretacji zgodnie z oczekiwaniami własnej formacji, ze względu na fakt, że dysponują potężnym potencjałem identyfikacyjnym. Wyrazem tego trendu jest stylistyczno-estetyczna metamorfoza, polegająca na przejmowaniu lewicowo-lewackich symboli oraz zorientowaniem części prawicowego środowiska na antyfaszystowskie stylizacje.

Strategiczno-symboliczna reorganizacja sposobów działania neonazistowskich organizacji jest efektem prób łagodzenia społecznego postrzegania zbrodniczego charakteru nazizmu i Trzeciej Rzeszy oraz przejmowania – dotychczas przez skrajną prawicę niezagospodarowanych obszarów życia publicznego

Dominujący temat ostatnich lat w ruchu skrajnej prawicy – zjawisko nasilonej imigracji i uchodźstwa – sprawia, iż po pierwsze, przy pomocy innowacyjnej propagandy (w tym stosowaniu symboli) i po części agresywnej retoryki, prawicowi ekstremiści dążą do wytworzenia w części niemieckiego społeczeństwa aury sprzyjającej bardziej radykalnym,

gwałtownym działaniom; po drugie, symbolika wspomaga dokonującą się obecnie – na bazie w/w retoryki – konsolidację organizacyjną.

Celem niniejszej pracy jest zatem wyjaśnienie, jakie znaczenie polityczne posiada obecnie symbolika dla organizacji neonazistowskich.

Zaobserwowane zjawiska i przykłady dotyczące wykorzystywania symboliki dają asumpt do postawienia centralnego dla pracy pytania badawczego: jakie są związki pomiędzy stosowaniem symboliki a obserwowaną rewitalizacją ruchu neonazistowskiego i w czym się one przejawiają? W szczególności, czy i w jaki sposób wspomniana transformacja symboliki wyraża się w działaniach organizacji neonazistowskich (jak Autonomiczni Nacjonaści) w przestrzeni publicznej i jakie przynosi to dla nich skutki?

W pracy założono, że znaczenie symboliki w organizacjach neonazistowskich jest determinowane przez dwie jej funkcje: po pierwsze (hipoteza 1), symbolika pełni ważną funkcję budowania tożsamości zbiorowej ruchu, kiedy sprzyja mobilizowaniu własnych szeregów; po drugie (hipoteza 2), symbolika wypełnia zasadniczą dla znaczenia ruchu w przestrzeni publicznej funkcję demarkacyjną i polaryzacyjną, polegającą na odróżnianiu się od politycznych oponentów i ich kontestowaniu. Jednak dla uchwycenia istoty toczących się obecnie przemian w ruchu skrajnie prawicowym/neonazistowskim, hipotezy te wymagają rozszerzenia (hipoteza 3): zabiegi transformacyjne dokonywane w obrębie ruchu neonazistowskiego w sferze symboliki podnoszą walor atrakcyjności organizacji neonazistowskich i można uznać je za czynnik pogłębiający wspomniane dwie funkcje, a zatem również wzmacniający rewitalizację ruchu neonazistowskiego.

Przedmiotem pracy jest symbolika (w tym wizualnych performacji i stylizacji) i sposoby jej wykorzystywania przez organizacje skrajnej prawicy/organizacje neonazistowskie w współczesnych Niemczech. Symbolika to na użytek niniejszej pracy łączne określenie nawiązujące do definicji zawartej w niemieckim kodeksie karnym (§ 86a ustęp 2 kodeksu karnego) i odnoszące się do symboli organizacji niekonstytucyjnych, także tych symboli, które rozpowszechniane są w formie zmodyfikowanej. Symbolami w takim rozumieniu są: flagi, odznaki, jednolite części umundurowania, hasła oraz formy powitania oraz ich wszelkiego typu modyfikacje lub restylizacje.

Cezury pracy zostały wyznaczone na lata 2014-2016. Wybór takiego okresu jest związany z wyznaczeniem i wykonaniem kwerendy materiałów źródłowych oraz zaplanowaniem i przeprowadzeniem w tych latach badań przy pomocy obserwacji współuczestniczącej. Dodatkowo na lata 2015-2016 przypadł w Niemczech moment wyraźnej

aktywizacji ruchu skrajnej prawicy w związku z kontrowersjami społecznymi wywołanymi przez napływ uchodźców.

Do badania wyznaczono organizacje ruchu skrajnej prawicy/neonazistowskie na podstawie klasyfikacji zawartych w raportach Federalnego Urzędu Ochrony Konstytucji.

Według klasycznej systematyzacji niemiecki ekstremizm prawicowy składa się z trzech podstawowych sektorów: partii zorientowanych parlamentarnie, intelektualnie ukierunkowanej nowej prawicy (Neue Rechte) oraz tzw. sceny neonazistowskiej i spektrum przypisanego skinheadowskiej skrajnej prawicy.

W niemieckiej praktyce urzędowej przyjęte jest stosowanie określenia szerszego „ekstremizm prawicowy” (w niniejszej pracy synonimicznie stosuje się określenie „skrajna prawica”), natomiast określenie „neonazistowski” ma węższą konotację i jak widać z powyższej kategoryzacji nie wyczerpuje wszystkich typów i form organizacji mieszczących się w kategorii „skrajna prawica”. O wyróżnialności neonazizmu na tle skrajnej prawicy może decydować już tylko tendencja do gloryfikacji III Rzeszy, rasizmu i antysemityzmu. Propagandowe hasła neonazistów skierowane przeciwko obcokrajowcom czy mniejszościom narodowym, szerzą nienawiść wobec obcych i tych, którzy akceptują demokratyczny, liberalny i multi-kulturowy kierunek rozwoju społecznego.

Neonazistowska symbolika we współczesnych Niemczech pozostaje w polu obserwacji różnych aktorów zajmujących się ruchami skrajnie prawicowymi, a więc ośrodków naukowych, organizacji społecznych, jak i urzędów państwowych.

Ośrodki naukowe podejmujące tematykę neonazizmu i prawicowego radykalizmu, ze względu na jej obszerność i ciągłą fluktuację, zasadniczo zajmują się monitoringiem skrajnie radykalnych działań, a realizowane przez nie programy badawcze zasadniczo mają charakter regionalny (np. *Institut für Soziologie Uni Jena, Universität Bielefeld*).

Uczelnie prowadzą też bardzo specyficzne badania neonazistowskich ugrupowań i ich roli w życiu społecznym. Przykładem takich wyspecjalizowanych prac są opracowania: Toralfa Stauda, Britty Schellenberg, Hajo Funke – dotyczące skrajnie prawicowych strategii działania; materiały ośrodków akademickich: *Universität Potsdam, Fachhochschule Düsseldorf, Ruhr-Uni-Bochum, Friedrich-Schiller-Universität w Jenie*; stowarzyszeń: *Engagierte Wissenschaft, Forum für kritische Rechtsextremismusforschung, Forschungsnetzwerk Frauen und Rechtsextremismus, Agentur für soziale Perspektiven e. V., Aktionsbündnis gegen Gewalt, Rechtsextremismus und Fremdenfeindlichkeit, Bundeszentrale für politische Bildung* czy poszczególnych naukowców np.: prof. Georga Schuppenera, Bianci

Klose, Burkharda Schrödera, Bernda Wagnera, Thomasa Herdina, Jana Schedlera czy Joachima Wolfa..

Również władze państwowe poddają ruch skrajnej prawicy stałemu monitoringowi, a jego wyniki są dostępne publicznie. Do najważniejszych opracowań urzędowych należą roczne raporty *Bundeskriminalamt - BKA*, *Bundesamt für Verfassungsschutz - BfV*, jak i *Statistisches Bundesamt* oraz raporty takich urzędów krajów związkowych, jak *Innenministerium Nordrhein-Westfalen*, *Bayerischen Landesamts für Verfassungsschutz* czy *Senatsverwaltung für Inneres, Abteilung Verfassungsschutz - Berlin*.

W pracy zastosowano metody, które w najkorzystniejszy sposób pozwalają na opracowanie i interpretację zebranego materiału. Wspomniane metody to analiza systemowa, analiza instytucjonalno-prawna, analiza historyczna, niekontrolowana (niejawna) obserwacja uczestnicząca a także sięgnięcie do dziedziny statystyki w postaci prezentacji ilościowo-jakościowej.

Jedną z technik obserwacji — jest niekontrolowana (niejawna) obserwacja uczestnicząca, która pozwoliła na dotarcie do informacji, zasadniczo w odmiennych warunkach trudnych do zebrania (np. podczas obserwacji nieuczestniczącej polegającej na zewnętrznej obserwacji, czyli bez ingerencji w zachodzące w niej interakcje i zachowania).

Możliwość przeniknięcia do populacji badanej, umożliwiła zastosowanie w/w techniki, przy czym, nie do końca wyjawiona została rola badacza, co pozwoliło na obserwację naturalnych zachowań członków badanej grupy.

Dzięki niekontrolowanej obserwacji uczestniczącej autor wielokrotnie przeprowadził rozmowy (niestandardyzowane wywiady) zarówno z prominentnymi działaczami jak i szeregowymi członkami poszczególnych ugrupowań czy partii politycznych (pozwalało to na sprawdzanie ich opinii oraz prawdziwości twierdzeń) oraz brał udział w planowaniu i realizacji strategii wyborczych, jak i organizowaniu kongresów, konferencji czy akcji promocyjno-agitacyjnych.

Do przedstawienia potencjału prawicowego ekstremizmu w Niemczech w jego formach organizacyjnych zastosowano ujęcie statystyczne (ilościowo-jakościowe) oraz ze względu na to, iż radykalnie prawicowa symbolika, głęboko zakorzeniona jest w przeszłości – metodę historyczną.

Przeanalizowano także orzeczenia takich sądów federalnych jak Federalny Trybunał Konstytucyjny (*Bundesverfassungsgericht*), Trybunał Federalny (*Bundesgerichtshof*),

Naczelny Sąd Administracyjny (*Bundesverwaltungsgericht*); sądów niektórych krajów związkowych: Bawarski Najwyższy Sąd Okręgowy (*Bayerisches Oberstes Landesgericht*), Sąd Rejonowy (*Amtsgericht*) Neuruppin, Leipzig, München, Wyższy Sąd Krajowy (*Oberlandesgericht*) - Hamm, Bremen, Dresden, Frankfurt, Karlsruhe, Koblenz, München, Oldenburg, Rostock, Schleswig oraz akty normatywne *Deutscher Bundestag* (drugiej obok *Bundesrat*, izby niemieckiego parlamentu). W opracowywanym zakresie tematycznym przeglądowni poddano też takie niemieckie normy prawne, jak prawo o zgromadzeniach i demonstracjach, kodeks karny, ustawę o zwalczaniu przestępczości oraz ustawę o zmianie kodeksu karnego, kodeksu postępowania karnego i innych ustaw oraz analizy niemieckiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (*Bundesministerium des Innern - Rechtsextreme Straftaten, Politisch Motivierte Kriminalität*), jak i urzędów ochrony konstytucji na szczeblu federalnym oraz krajów związkowych

Praca zawiera sześć rozdziałów ukazujących uwarunkowania procesowe symbolicznych przemian niemieckiego ruchu neonazistowskiego (aspekty prawne; upubliczniania oznaczeń; praktyczne stosowanie wyróżników – demonstracje, pikiety, konferencje, etc.; reinterpretacje znaków z innych subkultur; propagandowo-werbunkowe znaczenie wykorzystywania symboli; zwiększanie zakresu interakcji – przenikanie do nowych struktur społecznych; środowiskowe przyczyny oddziaływania wspólnotowego).

Pierwszy rozdział (Ruchy społeczne, organizacje neonazistowskie i symbolika) zajmuje się wskazaniem związków między ruchami społecznymi, organizacjami neonazistowskimi a kształtowaniem się ich tożsamości i znaczeniem symboliki w tych procesach na podstawie dyskusji literatury. Drugi rozdział (Uwarunkowania prawne działalności skrajnej prawicy) określa aspekty prawne zakazu używania niekonstytucyjnej symboliki w tym szczegółową analizę i orzecznictwo, jak i fakty, systematykę i historię organizacji, partii, stowarzyszeń, politycznie motywowanych aktów kryminalnych oraz zagadnień związanych z prawicowym ekstremizmem. Trzeci rozdział (Ruch neonazistowski w Niemczech: geneza, stan i obecne tendencje rozwojowe) dokumentuje genezę rozwoju poszczególnych okresów aktywności (1945-1961, 1962-1982, 1983-1990, 1991-2016), przesłanki wzrostu popularności oraz autonomizację działalności. Czwarty rozdział (Autonomiczny nacjonalizm) ukazuje fenomen rozwoju skrajnie prawicowych ugrupowań oraz zmiany wizerunkowe, nowe formy organizacyjne jak i wielowarstwowość symboliki „autonomistów”, czyli nowe oblicza starych, radykalnych idei. Rozdział piąty (Skrajnie

prawicowa symbolika) prezentuje w formie katalogowej kody cyfrowe i akronimy, symbole przypisane germańskiemu pochodzeniu, neonazistowskie symbole w odniesieniu do nazizmu i Rzeszy Niemieckiej (Deutschen Reich), runy, marki odzieżowe oraz muzykę. W rozdziale szóstym przedstawiono prawo regulujące przepisy o stowarzyszeniach publicznych wraz z ich (zakazaną) symboliką.

Symbolika jako narzędzie polityczne, ale i zarazem jako wspomniany depozyt ideologiczny z punktu widzenia organizacji neonazistowskich, jako przedmiot instrumentalnego wykorzystywania w bieżącej, codziennej działalności organizacyjnej – posiada same zalety. Jednakże część protagonistów skrajnej prawicowego ruchu rozwinęło jeszcze inne, kreatywne podejście do sfery symboliki, decydując się na różnorakie modyfikacje, mające na celu zwiększenie atrakcyjności przekazu ideologicznego, a także umocnienie własnej obecności na niemieckiej scenie politycznej – w zasadzie na tej jej części, która jest antysystemowa i związana z radykalizmem.

Kluczowym elementem przemian wizerunkowo-organizacyjnych w dużej części środowisk skrajnie prawicowych – jak starano się wykazać w niniejszej pracy – stała się celowa transformacja neonazistowskiej symboliki. Okazała się ona przy tym ważną przesłanką sprzyjającą rewitalizacji ruchu skrajnej prawicy i zwiększeniu jego aktywności. Poświadczają to pośrednio tendencje wzrostowe kilku zasadniczych wskaźników obrazujących aktywność ruchu skrajnej prawicy (wzrost przemocy, wzrost aktów przestępczych motywowanych politycznie, w tym z użyciem symboli).

W pracy dążono do ukazania, że znaczenie symboliki dla organizacji neonazistowskich jest związane z procesami budowania względnie utrwalania tożsamości zbiorowej ruchu i że funkcja ta („wewnętrzna”) może zostać ukazana na przykładach, które świadczą o tym, że działania z użyciem symboliki są nakierowane lub sprzyjają mobilizowaniu względnie umacnianiu własnych szeregów, co dobitnie uwidacznia radykalna scena muzyczna – realizującej funkcje werbunkowe.

W ostatnich latach również internet (w tym portale społecznościowe), stał się jednym z głównych nośników (skrajnie) prawicowej propagandy oraz instrumentem komunikacji, która umożliwia tworzenie wspólnych sieci organizacyjnych, sprzyjających kształtowaniu tożsamości zbiorowej.

Ponadto [w pracy] przedstawiono, w jaki sposób działania z użyciem szeroko rozumianej symboliki przynoszą efekty w przestrzeni publicznej (funkcja „zewnętrzna”), kiedy widoczne staje się ich oddziaływanie demarkacyjne zarówno w sensie rozpoznawania

własnego obszaru jak i budowania linii napięcia wobec politycznych oponentów, czy też rywali w obszarze politycznego radykalizmu. Symbole działają zewnętrznie jako znak identyfikujący oraz forma komunikacji, zarówno lokalnie, jak i w kontekście międzynarodowym. Są one wyrazem politycznego i ideologicznego zaangażowania, przy czym w zakodowanej formie, pozwalają publicznie i bezkarnie przyznawać się do nazizmu, skrajnej prawicy, ideologii rasistowskich lub antysemickich czy zakazanych prawicowych organizacji ekstremistycznych.

Wspomniana transformacja symboliki przejawiająca się w innowacyjnej reinterpretacji i restylizacji ukazała jeszcze wyraziściej dwa rodzaje efektów oddziaływania symbolicznego, a tym samym w perspektywie badawczej uwydatniła sens dwóch wspomnianych funkcji.

Zestawienie symboli ukazało ich różnorodność. Można je generalnie podzielić na dwie kategorie: gloryfikujące tradycje militarne III Rzeszy; kult Hitlera; przemoc w sposób ezoteryczny; elementy germańskie, runy itp. oraz kontestujące system demokratyczny.

Te różne kategorie symboliczne, choć spowinowacone, adresują odmienne typy preferencji wśród osobowości o opisanych powyżej cechach i w środowisku skrajnej prawicy: aspekty emocjonalne, zainteresowania historyczno-pogańskie, zainteresowanie militariami, zainteresowanie nacjonalizmem i ksenofobię, antyintelektualizm etc. Stąd płynie wniosek, że różnorodność symboliki i jej bogata oferta ma spore znaczenie rekrutacyjne.

ABSTRACT

POLITICAL SIGNIFICANCE OF THE USE OF SYMBOLS BY NEO-NAZI ORGANIZATIONS IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

Symbols lose absolutely no popularity, even more in an extreme right-wing spectrum actions are gaining a special importance and their presentation, in most cases, is accompanied by fully conscious glorifying respective elements of national-socialism. Public propagation of Nazi organizations in Germany is forbidden by law; hence banned symbols are presented in a different, thoroughly-thought-over, form. Following the standard approach to German political pedagogy, one can note that applying symbols is an important instrument of political

activity, especially for peripheral extreme communities and political organizations. In the contemporary neo-Nazi movement in Germany one can see that as part of that community, next to typical forms and patterns of symbolic representation, there are also those which formally have no reference to the message conveyed and ideology, however they are annexed and reinterpreted compliant with the expectations of own group, due to their identification potential. An expression of that trend is a stylistic and esthetic metamorphosis; taking over left-wing – leftist symbols and orienting some of the right-wing community towards anti-fascist stylization. A strategic-symbolic reorganization of how neo-Nazi organizations act is due to attempts at softening a social perception of the criminal nature of Nazism and the Third Reich and taking over, so far by extreme right wing, still an unmanaged area of public life. A dominant topic of the last few years; an intensified immigration and a growing number of refugees, results in, first of all, accompanied by an innovative propaganda (including the use of symbols) and, partially aggressive rhetoric, right-wing extremists aiming at producing an aura facilitating more radical rapid actions in part of the German society; second of all, symbols helping today's organizational consolidation.

The aim of this dissertation is thus to explain the political significance of symbols for neo-Nazi organizations. The phenomena and examples observed, in terms of applying symbols, are a springboard for addressing a research question central for this dissertation: what are the relationships between the application of symbols and the observed revitalization of the neo-Nazi movement and what are their expressions? Especially, whether and how is the transformation of those symbols expressed in the actions of neo-Nazi organizations, e.g. Autonomic Nationalists, in public space and what effects does it bring for them?

The dissertation assumes that the significance of symbols in neo-Nazi organizations is determined by its two functions: hypothesis 1, symbols play an important function of building the movement's collective identity, enhancing the mobilization of own people; hypothesis 2), symbols play an essential demarcation and polarization function for the movement in public space by making them different from political opponents and defying them. However, to capture the essence of current transformations in the extreme right-wing/ neo-Nazi movement, those hypotheses need extending (hypothesis 3): transformations performed within the neo-Nazi movement in terms of symbols enhance the attractiveness of neo-Nazi organizations and can be considered to be making the two functions even more profound, and thus enhancing a revitalization of the neo-Nazi movement.

The dissertation covers symbols and how they are used by extreme right-wing / neo-Nazi organizations in contemporary Germany. Symbols in this dissertation refer collectively to the definition provided for in the German criminal code (§ 86a clause 2 of Criminal Code) and referring to symbols of non-constitutional organizations, also the symbols popularized in a modified form. Such symbols include flags, badges homogenous parts of the uniform, slogans and forms of greetings as well as all kinds of their modifications or restylizations.

The caesuras of the dissertation cover the years 2014-2016. The selection of the period is related to determining and performing an inquiry of source materials and planning and performing research in those years applying the co-participant observation. Additionally the years 2015-2016 in Germany coincided with the moment of a clear activation of the extreme right-wing movement in relation to the social controversies triggered by the influx of refugees. The research included organizations of the extreme right/neo-Nazi movement based on the classifications provided for in reports of the Federal Office for the Protection of the Constitution (*Bundesamt für Verfassungsschutz* or BfV). According to the traditional systematization, the German right-wing extremism is made up of three basic sectors: parties which are parliament-oriented, intellectually-oriented new right wing (*Neue Rechte*) and the so-called neo-Nazi scene as well as the described spectrum referred to skinhead extreme right.

The German official practice applies a wider term: “right wing extremism” (in this dissertation referred to as “extreme right”), whereas the term “neo-Nazi” has a narrower connotation and, as seen from the above categorization, it does not exhaust all the types and forms of organizations falling within the category of “extreme right”. The neo-Nazi movement can differ from the extreme right only due to the tendency for glorifying the Third Reich, racism and antisemitism. Propagated slogans of neo-Nazis addressed against foreigners or ethnic minorities spread hatred of the foreigners and those who accept a democratic liberal and multicultural direction of the social development.

Scientific centers researching the topic of neo-Nazism and right-wing radicalism, due to its complexity and continuous fluctuation, generally deal with monitoring extremely radical actions and the research programs are mostly regional in nature (e.g. Institut für Soziologie Uni Jena, Universität Bielefeld). Universities also perform very specific studies of neo-Nazi groups and their role in social life. Examples of such specialized elaborations are those developed by Toralf Staud, Britta Schellenberg, Hajo Funke on extreme right strategies of actions; materials of academics of *Universität Potsdam*, *Fachhochschule Düsseldorf*, *Ruhr-*

Uni-Bochum, Friedrich-Schiller-Universität in Jena; associations: *Engagierte Wissenschaft, Forum für kritische Rechtsextremismusforschung, Forschungsnetzwerk Frauen und Rechtsextremismus, Agentur für soziale Perspektiven e. V., Aktionsbündnis gegen Gewalt, Rechtsextremismus und Fremdenfeindlichkeit, Bundeszentrale für politische Bildung* or respective scientists, e.g. Prof. Georg Schuppener, Bianci Klose, Burkhard Schröder, Bernd Wagner, Thomas Herdin, Jan Schedler or Joachim Wolf.

Also the state authorities monitor the extreme right movement constantly and the results are available to the public, e.g. the annual reports by *Bundeskriminalamt - BKA, Bundesamt für Verfassungsschutz - BfV*, as well as *Statistisches Bundesamt* and the reports of federal states authorities, e.g. *Innenministerium Nordrhein-Westfalen, Bayerischen Landesamts für Verfassungsschutz, Senatsverwaltung für Inneres, Abteilung Verfassungsschutz - Berlin*.

The dissertation involved the application of methods which best enhance a development and interpretation of the material collected; systems analysis, institutional and legal analysis, historic analysis, uncontrolled (classified) co-participant observation as well as using statistics in a form of quantitative-qualitative presentation.

The dissertation also analyzes the judgments of federal courts; the Federal Constitutional Court (*Bundesverfassungsgericht*), the Federal Court of Justice (*Bundesgerichtshof*), the Federal Administrative Court (*Bundesverwaltungsgericht*); courts of some federal states: Bavarian State Supreme Court (*Bayerisches Oberstes Landesgericht*), Regional Court (*Amtsgericht*) Neuruppin, Leipzig, München, Higher Regional Court (*Oberlandesgericht*) - Hamm, Bremen, Dresden, Frankfurt, Karlsruhe, Koblenz, München, Oldenburg, Rostock, Schleswig as well as normative acts *Deutscher Bundestag* (the second next to *Bundesrat*, chamber of the German parliament). A review also included German legal norms; gatherings and demonstrations law, criminal code, crime combating law and law on changes in the criminal code, criminal procedure code and other laws as well as the analysis of the German Ministry of Internal Affairs (*Bundesministerium des Innern - Rechtsextreme Straftaten, Politisch Motivierte Kriminalität*), and constitution protection authorities at the federal level and the federal states level.

The dissertation includes six chapters showing conditions of the German neo-Nazi movement's symbol transformations process.

A breakdown of symbols has shown their diversity. In general, they can be broken down into two categories: glorifying military traditions of the Third Reich; Hitler's cult;

violence in terms of esoterism; Germanic elements, etc. and contesting a democratic system. Those different symbol categories, although related, address different types of preferences among specific personalities and in the extreme right community: emotional aspects, historic-pagan interests, interest in militaria, interest in nationalism and xenophobes, anti-intellectualism etc.; hence a conclusion that a variety of symbols and their rich offer are of a considerable importance for recruitment.

Sławomir Ozdyk

Szczecin 22.06.2017